

Lectio praecursoria 23. elokuuta 2013

Mika Karhu

Taide sosiaalisen kokemuksen ilmaisuna

Tutkimuksessani olen tarkastellut taiteilijan työn näkökulmaan vaikuttavia tekijöitä. Pystyäkseen ilmaisemaan sosiaalisia kokemuksia on taiteilijan välttämätöntä ymmärtää moniulotteisia ja epäjohdonmukaisia rakenteita, jotka vaikuttavat taiteilijan työhön. Taiteilijana lähdän siitä, että ihminen on perustaltaan sosiaalinen olento. Tietoisuutemme rakentuu suhteessa vallitseviin sosiaalisiin käytäntöihin ja olosuhteisiin. Näiden moniulotteisten kerrostumien hahmottaminen, sosiaalisten emotiojännitteiden tutkiminen tarvitsee vivahteikkaan ja joustavan teoreettisen kehyksen, jossa lähtökohtana on ihmisen ja ympäristön välinen vuorovaikutus ja sen ymmärtäminen. En ole pyrkinyt

luomaan teoreettisesti aukotonta lähestymistapaa vaan mahdollisimman avoimen ja taiteen tekemiseen ja sisällöllisiin yhteyksiin johdonmukaisen ja riittävän teoreettisen välineistön.

Väitöstyöni sisälsi kolme esitarkastettua näyttelyä. Näyttelyni koostuivat pääsääntöisesti suurikokoisista hiilipiirroksista ja kolmiulotteisista tilaan installoiduista veistoksista. Vuoden 2003 näyttelyssä TM- galleriassa, Helsingissä, oli myös esillä tutkimuksellinen esseevideoiteos, joka pohjautui väitöstyöni taustalla olevaan vapaamuotoiseen tutkimusesseseen.

Näyttelyistä viimeisin oli vuonna 2004, Galleria Heinossa, Helsingissä. Tämän jälkeen olen jatkanut tuotannossani johdonmukaisesti taiteeni ilmaisullista kehittelyä, keskittyen edelleen mustavalkoiseen ilmaisuun paperille ja kolmeulotteisiin tilaan installoituihin veistoksiin.

Tutkimukseni teoreettisessa osuudessa käsittelen uudempien teoksieni tekniikoita ja sisältöjä. Teoretisoinnin tarkoituksena on käsitellä dialogisesti teoksieni sisältöön liittyviä näkökulmia, jotka ovat keskeisiä taiteellisessa tuotannossani: vieraantuneisuus, turvattomuus ja rakenteellinen väkivalta. Näitä sisältöjä ja merkityksiä olen ilmaissut metaforallisen taiteen kautta.

Kysymykset sosiaalisen maailman toiminnan tarkoituksista ovat aina kiinnostaneet minua myös poliittisesti. Näkemykseni mukaan taiteen ja filosofian tärkein humanistinen tehtävä on sivistyksen ja ymmärryksen lisääminen. Taide on väline ihmisten välisten sosiaalisten jännitteiden kuvaamiseen, analysointiin ja ymmärtämiseen. Tätä kautta taide on merkityksellistä matkalla kohti avoimempaa ja oikeudenmukaisempaa yhteiskuntaa.

Sivistys ja taide eivät ole pelkästään subjektiivinen asia. Ne ovat toiminnallinen kokonaisuus, joka on myös osittain teoretisoitavissa.

Yhteiskunnalliset arvot ja tavoitteet ovat konstruktioita ja käytäntöjä, joiden ymmärtäminen on ihmisille useimmiten hyvin vierasta kulttuurissa, joka painottaa individualismia. Modernissa taiteessa taide ja muu yhteiskunta erotettiin perinteisen modernin dualismin ajatuksen mukaisesti. Tätä perinnettä voi ajatella myös toisin. Ihmiset ovat olemassa vain suhteessa maailmaan ja toisiinsa. Yksilöiden, instituutioiden ja sosiaalisten käytäntöjen välinen monitasoinen ja monimuotoinen vuorovaikutus tarjoaa kokemukset, joista käsitykseni mukaan taiteen on lähdettävä liikkeelle.

Väitöstyöni teoreettisena taustana on pragmatistinen filosofia. Pragmatismen lähtökohta on, että on vain yksi todellisuus. Se on tämä kokemusmaailma, jonka takana ei ole mitään tosioleavaista, muuttumatonta ja käytännön maailmasta poikkeavaa. Pragmatismi on kritiikkiä klassisen filosofian tiedonihannetta kohtaan, jossa ajateltiin, että varma ja ajaton totuus on riippumatonta arkitodellisuudesta ja kokemuksesta.

Uuspragmatistina tunnettu amerikkalainen filosofi Richard Rorty kehitti käsitteen *edifioivasta filosofiasta*. Nimensä mukaisesti se viittaa sivistykseen ja kasvatukseen.

Edifioiva filosofia on käyttökelpoinen taustateoria pyrittäessä ymmärtämään taiteen suhdetta muuhun sosiaaliseen maailmaan. Pyrkimyksenä on löytää erilaisia näkökulmia elämään ja sosiaalisiin ongelmiin sekä lähtökohtia, jotka auttavat meitä jäsentämään elämää paremmin. Edifioivan filosofian teoriaa mukailten voidaan luopua ajatuksesta totuuden ylihistoriallisuudesta ja keskustella asioista arkisella tasolla, jolla perinteinen arkikokemuksesta riippumaton totuus korvataan vapaalla sivistyneellä keskustelulla. Tässä keskustelussa otetaan huomioon erilaisten kokemuskäsitteiden mahdollisuudet. Näkökulmat eivät siis ole itsestään esimerkiksi institutionaalisen asemansa vuoksi arvokkaampia ja totuudellisempia kuin toiset näkökulmat. Päinvastoin, ymmärtääksemme arkielämän monimutkaisuutta ja ristiriitaisuutta meidän on haastettava institutionaaliset käsitykset todellisuuden luonteesta.

Rortyn esikuvan toimi varhaispragmatistinen filosofi, John Dewey. Dewey toteaaakin seuraavaa kokemuksesta:

Meidän ei tarvitse yltää tietoon saadaksemme otteen todellisuudesta. Maailma sellaisena kuin se koetaan, on todellinen maailma . . . Ei kaikki olemassa oleva pyydä tulla tiedostetuksi, eikä se varmasti pyydä ajattelulta lupaa olemassaololleen. (Dewey 1999, 68,75)

Kokemus on rikas vuorovaikutus kokonaisuus, josta ihminen oppii kokoajan. Kokija on vain yksi osapuoli vuorovaikutusten verkossa. Kokemus perustuu aina kokijan näkökulmaan ja toimija on osa tiedon kohdetta.

Kokemus, emootiot ja metafora

Emootioilla ja kokemuksilla on yleensä kaikkia ihmisiä yhdistäviä reunaehtoja. Emootioiden kokonaisvaltaisen säätelyn piiri on laaja. Ne vaikuttavat tekoja koskeviin valintoihin, käyttäytymiseen, refleksiin, muistiin, oppimiseen, havaitsemiseen, tarkkaavaisuuteen, energiatasoon ja muihin fysiologisiin prosesseihin.

Emootiot eivät ole yksityisiä vaan ne vaativat aina jonkin itsen ulkopuolisen johon liittyä. Kokemukseen liittyvien emootioiden merkitysten ulottuvuutta ei ehkä voi tarkkaan artikuloida. Emootiot ovat ruumiin tietoisuutta. Samalla ne ovat ruumiin laajemman tietoisuuden systeemin osia.

Taiteen sisällöllisiä käyttöfunktioita ovat kokemukseen kiinteästi liittyvät emootiot. Taiteilija työstää vielä jäsentymättömiä emotionaalisia elementtejä. Emootioita voidaan ilmaista metaforien avulla.

Tutkimuksessani olen käyttänyt amerikkaisten tutkijoiden Mark Johnsonin ja George Lakoffin metaforateoriaa. Lakoffin ja Johnsonin mukaan metaforat konkretisoivat ja määrittävät näkökulmaa. Metafora kehottaa vertaamaan yhtä seikkaa toiseen ja näkemään näissä kahdessa tekijässä samanlaisuutta vaikka ne eroavatkin toistaan. Metaforien

avulla voidaan luoda siltoja asioiden välille, kun väli yhdistää kaksi toisilleen vierasta asiaa. Metaforan avulla voi tutun asian avulla tutustua uuteen ja outoon, ja tuttu asia voidaan muuttaa vieraaksi.

Spatiaalisten ja aistihavaintokäsitteiden olettaminen metaforisen käsitejärjestelmän perustaksi sopii yhteen kokemuksellisen näkökulman kanssa, jossa ihminen käsittää maailman kokemustensa kautta. Kaikilla ihmisillä on fyysinen keho, joka on kehittynyt yhteisen evoluution seurauksena. Kokemukset tästä kehosta on periaatteessa ymmärrettävissä yhteisesti. Kokemukset kehosta toistuvat jokapäiväisessä elämässä. Tästä seuraa myös, että jaamme yhteisesti myös tämän kehollisen kokemuksen näkökulman maailmaan. Metaforien spatiaaliset käsitteet perustuvat siten kehollisuuteen, joka ei ole kaaottinen vaan perustuu kokemukseen, joka on rakenteellistunutta.

Merkittävämpää on kuitenkin, että ajattelemme jatkuvasti metaforilla ilman, että tiedostaisimme ne. Olemme oppineet jo lapsena kuhunkin asiaan kuuluvat metaforat ja ne vaikuttavat meissä itsestäänselvyyksinä. Me rakennamme metaforien avulla jäsenystä kokemusten maailmaan. Kokemukset, jotka muodostuvat sosiaalisissa vuorovaikutuksissa jäsenyvät juuri metaforien kautta. Metaforat ikään kuin antavat koetuille tapahtumille keskusteluun ja kommunikaatioon tarvittavat merkitysyhteyksien kehykset, sillat ja kanavat, joita pitkin kokemuksen tuomat asiayhteydet voi välittää ja ymmärtää.

Tästä näkökulmasta katsottuna taiteen metaforat ovat luonnollinen jatkumo ihmisen jokapäiväisestä metaforisesta ajattelusta, jossa mielikuvien kautta liitetään erilaisia asiayhteyksiä toisiinsa. Metaforien avulla luomme toimintaa ja jäsenämme sen merkityksiä. Käytämme jatkuvasti arkipäiväisiä ruumiillisia toimintoja kuvaamaan niiden yhteyksiä muuhun sosiaaliseen maailmaan. Taiteen metaforisuus on siis kiinteä osa ihmisen toimintaa ja sen ymmärtämistä. Taide on sosiaalisen kokemuksen hahmottamista muotoon, jossa se tulee yleisempään tietoisuuteen ja sitä kautta kommunikaation alueelle.

Yksilön näkökulma maailmaan on aina rajallinen, mutta yhteisöllinen näkökulma on kumuloituva ja moniulotteisempi. Jokainen elämän kuvaus on ihmisen luoma vertauskuva, metafora elämän joistakin puolista. Taide on metaforia käyttävä väline sosiaalisen kokemuksen ilmaisussa.

Lopuksi

Tutkimukseni tarkoituksena oli tuoda esiin arkitodellisuuden ja taiteen välinen yhteys. Yleiseltä kannalta tutkimukseni tärkein sisältö on siinä, että arkisilla sosiaalisilla kokemuksilla on taiteen sisällön kannalta suuri merkitys. Taide on ajattelemisen ja

tietämisen väline. Taide tuottaa sisältöjä ja tietoa, joka ei perinteisessä mielessä ole tieteellisen tiedon muotoon saatettua. Taiteen merkitykset ja tieto on kokemuksen saattamista muotoon, joka ilmentää ajassa olevia muuttuvia kokemuksen muotoja, tietoa siitä, kuinka koemme maailmaa.

Taiteen merkitykset auttavat irtautumaan välittömästä suhteesta havaittuun todellisuuteen. Taiteen kautta voimme ajatella asioita, jotka eivät ole tässä ja nyt vaan toisaalla. Taiteen merkitykset tuovat tiedollista etäisyyttä vallitsevaan tilanteeseen. Sama funktio on instrumenteilla ja työkaluilla. Merkitykset syntyvät niihin liitetyn käyttötoiminnan kautta. Instrumentin käytön ymmärtäminen tarkoittaa välineen itsensä ulkopuolelle viittaavaa toimintaa, joka tapahtuu joskus toiste tulevaisuudessa. Sama on myös taideteoksen laita. Se herättää erilaisia assosiaatioita, jotka eivät itsessään ole taideteoksen materiaalissa. Taide on väline ajatella ja ymmärtää sosiaalista kokemusta vallitsevassa ympäristössä.